

TÉLI ESTÉZÉS EGY NYÍRSÉGI FALUBAN

A népmesekutatás a század eleje óta rohamos fejlődésen ment keresztül; újabbnál-újabb módszerek, iskolák tűntek fel, melyek e fiatal tudománytágat nagymértékben előrevitték.¹ Míg kezdetben a folkloristák csupán a meseszövegek, mesetípusok összehasonlításának, elterjedésének kérdéseivel foglalkoztak, addig az utóbbi időben a mesemondó egyénisége mellett² a mesemondó- és hallgató közösségek, s velük kapcsolatos társadalmi kérdések tanulmányozásának is egyre nagyobb figyelmet szenteltek. Ma már nem kétséges a kutatók előtt, hogy a közösség beható vizsgálata nélkül a mese életének, a társadalomban betöltött szerepének kérdései is rejtve maradnak, s a közösség anyagi és szellemi műveltségének megismerése nélkül a mese háttérének³ megértése is bizonytalanná válik.

A közösség kérdésével elsőnek nálunk Kovács Ágnes foglalkozott, ki a „Kalotaszegi népmesék” c. munkájában többek között kor és nem szerint elkülönülő mesemondó-mesehallgató csoportokra is utal.⁴ Széleskörű nemzetközi összehasonlítás alapján tanulmányozza e kérdést Dégh Linda, ki a legutóbb megjelent könyvében nemcsak a Baranya megyei Kakasdra áttelepült bukovinai székelyek meséit, mesemondóit, mesélő közösségeit veszi vizsgálat alá, hanem ezen túlmenően — főleg hazai megfigyelések alapján — csoportosítja, rendszerbe foglalja ezeket a közösségeket.⁵ Megkülönböztet falun kívüli, falusi, valamint rövid ideig tartó kényszerű munkaközösségeket.

A különböző munkaközösségek mesélési alkalmainak vizsgálói⁶ a tartós mesélő csoportok kialakulásához legalább egy jó, vagy közepes tehet-

¹ Erre vonatkozólag lásd: Cocchiara, Giuseppe, Az európai folklór története. Bp., 1962.

² Asadowskij, Mark, Eine sibirische Märchenerzählerin (FFC 68.). Helsinki, 1926. — Ortutay Gyula, Fedics Mihály mesél (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény I.). Bp. 1940.

³ Honti a mesemegismerés módszerével a mesevilág megértését, a mese háttérének felderítését akarta elérni. Lásd: Honti János, Mesetudomány és vallástörténet: Népünk és Nyelvünk VII (1935). 107—124. — Honti János, A népmese háttére: Ethn. LI (1940). 308—320.

⁴ Kovács Ágnes, Kalotaszegi népmesék I. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény V.). Bp., 1943. 26—37.

⁵ Dégh, Linda, Märchen, Erzähler und Erzählergemeinschaft (Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Volkskunde 23.). Berlin, 1962. 71—72.

⁶ Különösképpen lásd: Brinkmann, Otto, Das Erzählen in einer Dorfgemeinschaft. Münster, 1933. — Henssen, Gottfried, Volk erzählt. Münsterländische Sagen, Märchen und Schwänke. Münster, 1954. 6—9. — Béres András, Mai mesélő alkalmak: Ethn. LXVI (1955). 433—444.

ségű mesemondó állandó jelenlétét, közreműködését is feltételezték. Egy jó mesemondó körül — falun kívüli, vagy belüli munkaalkalmak, egyéb összejövetelek során — könnyen kialakulhatott egy mesehallgató csoport, mely után már az a lépés következett, hogy a főszerepet játszó mesemondó mellett a csoport egyes tagjai, akik csupán csak néhány mese elmondására vállalkoztak, a mesehallgató közösséget mesemondó-mesehallgató közösséggé változtassák. Az ilyen közösségekből halálozás, vagy más egyéb ok következtében kieső főmesemondó helyét a legtehetségesebbnek bizonyuló utód veszi át.

Az újabb mesélő közösségekből egyre inkább eltűnedeznek a kiemelkedő mesemondók, s velük együtt a tündérmesék. A nagy mesemondók szerepét a tréfamesterek veszik át, akik tündérmesék helyett népi novellákat, trufákat mondanak.⁷ Ámi Lajos mesemondó is nem egyszer panaszként említette, hogy az ő igazi meséit a hallgatóság nem érti, s különösen a fiatalságot csupán a rövid tréfás történetek érdeklik.⁸

Kállósemjén községben több éven keresztül alkalmam volt megfigyelni egy olyan állandó közösséget,⁹ amely tulajdonképpen mesemondó-mesehallgató közösség volt, azonban — a szó szoros értelmében vett — mesemondóval nem rendelkezett. E paradoxnak ható észrevétel kifejtése előtt ismerkedjünk meg a községgel, a múlt és jelen mesélési alkalmainak színhelyével.

Kállósemjén község a Nyírség szívében, Szabolcs-Szatmár megye területén fekszik. Területe 9471 kh,¹⁰ lakóinak száma az 1960-as népszámlálás adatai szerint 5389 fő.¹¹ A felszabadulás előtt tizenkét 100 kh-on felüli birtokos 5734 kh-dal rendelkezett, tehát a nagybirtokosok a község földterületének 70%-át birtokolták. A község lakosainak kétharmad része 0—5 kh közötti földterületen munkálkodott.¹² A szegényparasztság a közép- és nagybirtokokon vállalt munkát. A község lakossága három — ma már nehezen elkülöníthető — rétegből kovácsolódott össze: az őslakosság leszármazottjai, kik főleg ref. vallásúak, az ún. Magyar utcában (a jelenlegi Petőfi utcában) élnek; a 100—200 évvel ezelőtt Erdélyből átszivárgott román anyanyelvű, g. kat. vallású juhászok leszármazottjai a Kossuth utcát és környékét lakják. A múlt század 70—80-as éveiben a kállósemjéni nagybirtokosok hívására Heves megyéből kb. 40—50 (főleg r. kat. vallású) dohánymunkás család telepedett le a községet környező tanyákon, különösen Péterhalom tanyán; az utódok egy része az első világháború után a község keleti részét, az ún. Epreskertet szállta meg.

Kállósemjén község — településtörténeti, gazdaságtörténeti adatait tekintve — nem különbözik lényegesen a környező községektől, kb. 60—80 hozzá hasonló községet találunk még a Nyírség területén.

A régi mesélő alkalmak elsősorban a dohánymunkákhoz kapcsolódtak:

⁷ Dégh—Kovács—Ortutay, Magyar népmesék I. Bp. 1960. 53.

⁸ Részletesebben lásd: Erdész Sándor, Egy szamosháti termelőszövetkezet mesemondója: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve III (1960). Nyíregyháza. 1963. 177—191.

⁹ Mint (1957-től) kállósemjéni lakos írom e sorokat.

¹⁰ 1960. évi népszámlálás. 3. r. Szabolcs-Szatmár megye személyi és családi adatai. Bp., 1962. 45.

¹¹ Uo. 40.

¹² Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben (Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 99.). Bp., 1936. 194.

a fűzés, s különösen a csomózás nem volt elképzelhető nótázás, tréfálkozás és mesélés nélkül. Ezek a közösségi munkák az uradalmak területén levő óriási hodályokban folytak, ahol január végéig éjt nappallá téve a „kukások”¹³ — napszámosaikkal együtt — serénykedtek. Természetes, hogy téli estéken ezekre a csomózókra falubeli legények és idősebb emberek is ellátogattak.

A fonóknak ma már csak emléke él a községben, a guzsaly mindenütt a padlásra került.¹⁴ A fonók elsősorban a fiatalság összejöveteliei voltak; ezeken az estéken játszottak, nótáztak, elvétve meséltek is. A fonókon legfeljebb csak rövid tréfás meséket hallgattak meg. Természetes, hogy azokban a fonókban, amelyekben az idősebbek túlsúlyban voltak, hosszabb tündérmesékre is sor került.

A községben a dohányosmunkákon és fonón kívül más, mesélésre alkalmas társasmunkát nem ismertek.¹⁵

A társas összejöveteliek is hozzátartoznak a falu életéhez. Télen, amikor a férfiaknak favágáson, jószággondozáson, esetleg szerszámjavításon kívül más dolguk nemigen akad, amikor az asszonyok is csak odahaza tevékenykednek; nem térnek nyugovóra a korán leszálló nappal együtt, hanem az ismerősök, rokonok és szomszédok egy-egy háznál összejönnek, hogy beszélgetéssel, nótázással és meséléssel szórakoztassák egymást. Ezeket a társas munka nélküli összejövetelüket „estézés”-nek nevezik. Mint mondják: „megyünk nálatok estézni”, „együtt estéztünk” stb. Ugyanaz volt a célja az alföldi „tanyázás”-nak is, mely az egymáshoz közel lakó tanyaiak találkozóira vonatkozik.¹⁶

Az estéző körök színhelye mindig változik, a résztvevők azonban majdnem mindig ugyanazok. Az estézők általában utcák, utcacécszek, valamint társadalmi rétegződés szerint különülnek el, ugyanakkor azonban kor szerint is. A fonóbeli társas élet elmúltával a fiatalság szórakozás céljából egy-egy háznál gyülekezett. Míg a fonókban 20—25-en is összejöttek, addig a leszűkült baráti összejöveteleken legfeljebb csak 8—10-en találkoztak. Téli estéken a fiatalság ilyen kisebb bandákba verődik, leginkább olyan háznál, ahol lány is van. A szórakozás elsősorban játékokból áll, beszélgetnek és tréfás meséket mondogatnak. Ilyen fonót pótló összejövetellekkel manapság is találkozhatunk Kállósemjénben. Az estézések ma is úgy folynak le, mint 60—80 évvel ezelőtt, azonban a hagyományos el-

¹³ A hevesiek „kuká”-nak nevezték azt a fahorgot, mellyel a feltűzött dohányt az ún. szerdiáfára akasztották. A „kukás” név innen ered, azonban nem szívesen vették, ha kukásoknak nevezték őket. A letelepült kukásoknak a birtokosok adtak lakást.

¹⁴ Ugyanúgy elmúltak a „dörzsölők” is. A 20-as, 30-as években a dörzsölők még jelentősebbek voltak, mint a fonók. Ugyanis a dörzsölő egy este, nagy vendégsereg bevonásával zajlott le ott is, ahol egyébként a fonás munkáját csupán családon belül, vendégek nélkül végezték el.

¹⁵ Kállósemjénben tollfosztókat sohasem tartottak. Társas összejövetelekre a tengerihántás (kukoricafosztás) sem ad alkalmat, mivel a kukoricát tisztán törik, s csőborító levelét (*csuhéját*) a szárán hagyják.

¹⁶ A téli tanyai életéről, a tanyázásról igen hű leírásokat találhatunk *Tömörkény István* műveiben. (Pl. *Öreg regruták*. Szeged, 1959. c. könyvéből lásd *Tanyai asszonyok*; *Tanyai iskolák*; *Pengetés*; *A fiú parancsol*; *Kun László szekere* c. elbeszéléseket.) Sajnos, erre vonatkozólag szakirodalmunkban csak néhány utalást találhatunk (Pl. *Szolnoky Lajos*, néprajzi megfigyelések egy új szocialista község kialakulásával kapcsolatban. *Ebes, Hajdú m.*: Ethn. LXIV. (1963). 104—147. c. tanulmányában a 114. lapon.)

beszélőanyagból az egyik műfaj kedveltebb lett, mint a másik. A régi estező körökhöz ugyanis hozzátartozott a mesemondó is; tündérmeséivel, trufáival együtt. Ma már, az estézések alkalmával mesemondókkal nem találkozhatunk, így a szó szoros értelmében vett mesemondással sem. Végh József a sárréti nyelvjárás tanulmányozása közben meséket talált, de igazi mesemondókat már nem.¹⁷ Ezt a változó folyamatot a társadalmi és kulturális fejlődés hozza magával; a folyamattal azonban itt nem foglalkozhatunk.¹⁸

Az általam több éven keresztül megfigyelt estező körben¹⁹ sohasem került sor tündérmesékre, annál inkább trufák és egyéb tréfás elbeszélések követték egymást. Az Aarne-Thompson 1200 — 1874 típuszámái közé sorolható,²⁰ vagy Bocaccio „Dekameron”-jához hasonló történetek mellett a személyes élmények, az előadóval megtörtént események is szóba kerültek. Az előadókat senki sem tartotta mesemondóknak, önmagukat sem tartották annak; ez az estező kör tulajdonképpen nem mesélő, hanem trufamondó-trufahallgató közösség volt.

Az irodalmi nyelvben használt *trufa*, vagy *anekdota* szavainkat nem ismerik. A trufára nincs megfelelő terminusuk, a *mese*, *történet*, szerintük is mást fed. Az adatközlők szerint az elmondott történetek — *tréfás dolgok*.

A vizsgált estező kör csupán egy a sok közül, mivel társadalmi, műveltségbeli adottságait tekintve nem különbözött lényegesen a községben ugyanabban az időszakban működő hasonló csoportoktól.

Az estező kör tagjai egyszerű gazdálkodó emberek, elbeszélő tehetségével egyik sem tűnt ki a községben. Estézni férfiak járnak, de természetesen jelen vannak az esetenkénti házigazda családjának nőtagjai is. A beszélgetés kezdetben a régi életmódról, a gazdálkodással kapcsolatos kérdésekről, majd a községbeli eseményekről folyik, s csak végül, emelkedettebb hangulatban kerül sor tréfálkozásra. Tanulságos megfigyelni, hogy minden embernek van néhány trufája, története, amelyek estézések alkalmával — egy télen több ízben is — elhangzanak. A tréfás elbeszélések egy részének, az ún. „igaz történetek”-nek alapját valóban megtörtént események adják. Ezek a történetek a sok ismétlés következtében állandóan csiszolódnak, végül trufaszerű népi novellákká formálódnak.²¹

¹⁷ Végh József, Sárréti népmesék és népi elbeszélések (Magyar Néprajzi Szövegek 1.). Debrecen, 1944. 7.

¹⁸ Csupán arra szeretnék utalni, hogy a csomózók mesemondó alkalmi már a 30-as években összeszűkülőben voltak, mivel akkor már a szegényparasztság is kezdett dohányt termelni, s így a meshallgató körök szétaprózódtak, majd megszűntek. Ugyanakkor a falu kulturális igényét egyre inkább az újság, rádió, mozi stb. elégítette ki.

¹⁹ Színhelye: Dózsa utca, főleg Nagy Gábor és Magyar András házánál, 1957—1959 között. Ez időszakban 69 elbeszélést, 176 népdalt és több mint 300 népdalszöveget jegyeztem le.

²⁰ Aarne, A.—Thompson, S., The Types of the Folktale (FFC 184.). Helsinki, 1961. 374—508.

²¹ Pl. az itt közölt utolsó történet, vagy Magyar András „Tóth György, a néma” és „Egy gyulaji némával a vonaton” c. történetei (Jósa András Múzeum Adattára 80.) tartoznak ehhez a csoporthoz. Ezeket az igaz történeteket, akárcsak a trufákat, szívesen meghallgatják több ízben is. Első ízben foglalkozik ezzel a műfajjal: S. Dobos Ilona, Egy somogyi parasztszalád meséi (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény X.) Bp., 1962. 66—74.

A legtöbb trufát Nagy Gábor földművestől vettem hangszalagra. Ismeretanyagával, trufamondásával nem emelkedett ki a társai közül,²² személynének bemutatásával csupán az ilyen trufamondó-trufahallgató estéző körök életére, valamint anyagára szeretnék fényt vetni.

Nagy Gábor Kállósemjénben született, 1892-ben. Szegényparaszti családból származott, ősei Erdélyből vándoroltak be. Az elemi iskola négy osztályának elvégzése után már szükség volt munkaerejére. Eleinte az állatok őrését bízták rá, majd minden mezőgazdasági munkába beletanult. Katonaidejét az első világháború hosszabbította meg. Leszerelése után megnősült, három fiú- és egy leánygyermeket nevelt fel. Fiatalabb korában a gazdálkodás mellett fuvarozgatott is, majd kizárólag 8 kh földjéből tartotta fenn családját. Hosszabb betegség után 1961-ben halt meg.

Eletének javarésztét a mezőn töltötte. Szántani, vetni nagyon szeretett. Kedves nótája volt:

„Nincs boldogabb ember a szántó-vetőnél,
Pedig verejtékes munkája után él!”

Ha kedve szottyant a pihenésre (az igazsághoz tartozik, ez elég gyakran előfordult), széjjelnézett a határban. Ha félkilométernél is messzebbre kellett cibora után mennie, akkor is elindult, hogy mondanivalóját kiöntse magából. Azonban azt is megnézte, hogy kivel áll szóba. Sokszor megtörtént, hogy az ebédet vivő fiúk hosszabb keresés után találták csak meg az apjukat.

Estézések alkalmával trufáit minél nagyobb hallgatóság előtt szeretete elmondani. A trufák nála sohasem öncélúak; vagy az elején, vagy a végén leszűr belőlük valamilyen tanulságot, hozzáfűz valamilyen szólásmagyarazatot.²³ Minden esetben „halljátok”-kal hívta fel magára a figyelmet, s csak akkor melegegett igazán bele a trufázásba, amikor minden szem rá szegeződött. Különösen a hanghordozásnak volt nagy mestere, a cigányok, zsidók, asszonyok, kényeskedő urak beszédét mindenkor megfelelő módon, parodizálva adta elő.

Eleven észjárású, heves, nyugtalan természetű ember volt. Ez az oka annak, hogy a feudálkapitalista rend helyi képviselőivel — igaz története szerint — több ízben összeütközött. Ezekben a történetekben a tehetetlen düh által kiváltott, lázongó paraszti hang is érvényesül.²⁴ E történetek elmondásakor Nagy Gábor az elmúlt cselekményt újra és újra átélte, felugrott a helyéről és hadonászva, magas hangon adta elő a megfelelő részeket. Alaptermészetéből következik az is, hogy hosszabb tündérmesék nem kötötték le a figyelmét, bár fiatalabb korában sokat hallott, egyet sem tudott elmondani. A tréfacsinálásnak, a tréfás meséknek azonban mindenkor nagy szakértője volt. Több trufában kipellengérezte a régi rend urait, vagy a magasabb polcra vágyókat. Trufáiban kielezett konfliktusok, lehe-

²² A teljességhez tartozik, hogy *Nagy Gábor*: apósom, ennek köszönhető, hogy aránylag nagyobb számúnak mutakozó anyagát sikerült felgyűjtenem.

²³ Legjellemzőbb erre a „Magyar Népmesék”-ben (III. kötet. Bp., 1960. 730—734.) megjelent *Megölné a borjút egy kanál tejért!* című szólásmagyarazó trufája. E szólást tudomásom szerint csak néhány nyírségi községben ismerik, s a zsigori emberre mondják. E trufának ezenkívül még két változatát sikerült felgyűjtenem.

²⁴ „Nézeteltérés az intézővel” c. történet arról szól, hogy a paraszti önértében megsértett Nagy Gábor lázongása majdnem tragikus következményeket vont maga után. Hasonló lázongás mutatkozik meg a 10. sz. történetben is.

telenebbnél lehetlenebb helyzetek követik egymást. A furcsa, mulattató fordulatokat elsősorban a párbeszédés formák alkalmazásával éri el.

Fiatalabb korában az uradalmi csomózók rendszeres látogatója volt, ahol sok tréfás mesét mondott. Trufáit is ott tanulta, többek között Raj István dohányostól. A trufák között is válogatott, csak azokat jegyezte meg, amelyek neki is különösen tetszettek, főleg az erotikus kitételűeket.

A hangszalagra vett 30 népi elbeszélése műfajilag a következőképpen oszlik meg: legenda 2; rátótiáda 1; trufa, anekdota 20 db. Egyéb obaccén történeteinek száma 4; igaz történeteinek száma pedig 3 db. Az alábbiakban ezekből egy rátótiádát, nyolc trufát, anekdotát és egy igaz történetet közlünk:

AZ EGYSZERI EGYHÁZFIAK

Régen nem vót a papoknak, az egyházaknak főd. Hát oszt a papoknak, az egyházaknak juttatott István király mindegyiknek fődet. Görögnek, rómainak; a reformátusoknak nem adtak. Hát eccer, mikor Mátyás király vót a király, azt mondja, hogy:

— Hát ezeknek miért nincsen főd, a reformátusoknak?

Hát oszt adott nekik is. Összejöttek a presbiterek, tanácskoztak, hogy mán nekijek is van mán főd, na dehát mit vessenek bele? Hát az egyik kitanálja, hogy:

— Tudjátok mit? Sót vetünk bele!

— Nagyszerű lesz! — azt mondják. — Ebbül mindenkinek fog majd jutni, nem kell ezért is pénzt adni!

Azt mondja a másik:

— De ahhoz kerülőt is kell fogadni!

Azt mondja a harmadik:

— De a kerülő le fogja taposni a sót! Sok kárt fog csinálni!

Azt mondja a negyedik:

— Hát akkor nem úgy fogunk csinálni! Fogadunk másik két embert, oszt fogja vinni a kerülőt, hogy le ne tapossa a sót!

Eddig vót.

A CIGÁNY HÁROM LIBÁT VITT

A cigányt megbízta a nagyságos úr, hogy vigyen el neki három libát az öccsihez, három sült libát. Mikor megyen az úton, mindég nézi a csomagot a kezébe. Mindég gondóta a cigány, hogy:

— Jó vóna kibontani ezt a csomagot!

Leül az úton, kibontja a csomagot, megett egy sült libát a hárombul. Vissza bepakolta. Mikor megérkezik a nagyságos úrnál:

— Jó napot kívánok, nagyságos úr!

— Adjon isten, cigány! Na, hunnét jössz?

— Hát a nagyságos úr küldött itt egy csomagot a nagyságos úrnak, oszt azt hoztam el!

— Na, jól van!

Atveszi a nagyságos úr a csomagot, kibontja. Ellenben egy cédula is

vót, amelyre rá vót írva, hogy: „Kedves öcsém! Itt küldök neked három sült libát, hogy egyetek valamit!” Hát egyeb minden megvót, csak az egyik sült liba hiányzott. Azt mondja a cigánynak:

— Te cigány! Hát itt három libát küldött az én bátyám, itt meg nincs, csak kettő!

— Hát kettő az!

— Dehát hármat küldött!

— Hát hármat!

— Dehát nincsen, csak kettő!

— Hás kettő, uram!

Sehogye tudta megértetni a cigánnyal, hogy hármat küldött az ő bátyja és csak kettőt hozott meg. Na, egyet gondol a nagyságos úr:

— Na megállj, mindján megértetem én veled!

Azt mondja egy cselédjének, hogy:

— Eridj csak, fogjál meg három libát!

Megfogott három libát. Három cselédet odarendelt, meg a cigány vót a negyedik. Azt mondja a nagyságos úr:

— Cigány! Mindenki fog egy libát magának!

Akkor csak a cigány kapta-fogta magát, mindján elkapott egyet. Két cseléd is fogott, de mán a harmadiknak nem jutott. Azt mondja:

— Na, ládd cigány! Gyertek elő! Fogtál egyet?

— Fogtam!

— Ez a kettő is fogott!

— Azs is!

— De ez a harmadik nem fogott!

— Hás mér nem igyekezett magának!

Így se tudta megértetni.

Ennyi vót.

A CIGÁNY MENT ÁT A JÉGEN

Halljátok, azt mondják, hogy mikor megtörténlik valami jó dolog valakivel, hát osztán most jól sikerült; hát sem embert, sem istent nem ismer, senkit. Hát ez is olyasformán vót, hogy a cigány ment keresztülfele egy nagy széles jegen. Mikor ment a cigány a jég közepén, egyet reccsen a jég. Felnéz az ég fele:

— Óh édes Jézusom, ha megsegítel engem, hogy átmegyek ezen a jegen, hát olyan egy nagy sál gyertyát vesek neked, mint egy nagy rúd!

Mikor közeledett a jég szélhő, azt mondja, kinyújtja a kisujját a cigány:

— Jó vóna neked olyan is, mint a kisujjam!

Akkor megént reccsen egyet a jég. Azt mondja:

— Óh édes Jézusom, hát teveled nem lehet még tréfálni se? Hát megvesem én!

Amikor átért a jegen, csak nem vette meg a cigány a nagy szál gyertyát.

A FUVAROS SZENT ANTALNÁL

Halljátok, vót egy szegény ember, két lovacsát megszerzett. Egyebe semmi se vót a szegény embernek. És ebbül éldegélt, fuvarozott ide-oda. De ellenben nagyon részeges vót az ember. A fuvarját, mint szokás mon-dás: Kisszekeres Nagyszekeres, mind megissza amit keres; hát ez is olyan-formán vót. Amit keresett, majdnem mind megitta, de valamennyit adott az asszonymnak is haza. És eccer csak beteg lett a lova. Megyen részegen hazafele, a templony előtt megyen, eszébe jutott, hogy:

— Bemegyek én a templomba, beszélék Szent Antallal, hátha meggyógyítja a lovamat!

Be is megy. Mikor bemegy, a pap meg ott rendezkedett az oltár há-tánál. Odané:z:

— Jaj istenem — azt mondja —, ez a részeg ember összetör most mindent!

Megyen Szent Antal szobrához, egy szép nagy szobor vót. Odamegy hozzá, azt mondja:

— Szent Antal! Mondané:z én neked valamit! Ha meggyógyítod a lo-vamat, adok neked tíz pengőt!

Ekkor elfordult, elment haza. Megyen hazafele. Igen, mikor kiment a templombul, akkor a pap hamar odament, hogyha vissza tanál jönni ez a részeg ember, hát ezt a nagy drága szobrot ledünti innt, micsoda kár lesz abbul! Levette a nagyot, odatett egy kicsit.

— Ha vissza is jön, ezt a kicsit ledünti, nem olyan nagy baj lesz!

Mikor hazamegy a részeg ember, azt mondja:

— Na hékám, hogy van a Linka?

— Hát jobban van, eszeget mán! Ivott egy kis vizet is!

— Na látod! Beszéltem Szent Antallal! Azt mondja, hogy tíz pen-gőért gyógyítja ki a lovamat! Hát adjál ide tíz pengőt, hadd vigyem meg neki!

— Na hát jó, hát itt van a tíz pengő, vidd meg neki!

Viszi is a fuvaros ember a tíz pengőt. Mikor bemegy a templonyajtón, odané:z a szoborho, azt mondja:

— Hát apád hun van? — a szobornak.

Azt mondja:

— Na, ha apád nincs itthun, neked elég lesz öt pengő is!

Öt pengőt meghagyott, azt is megitta. Megfelezték Szent Antallal a tíz pengőt.

ÉRETTSÉGIT A NÉGY SZÜRKÉNEK!

Halljátok, ezelőtt a nagy urak jómódjukban nem tudták, hogy mit csináljanak. Vót itt egy nagy gróf az országunkban, ezelőtt régen. Befoga-tott a kocsiba négy lovat, négy szürke lovat. Ment Franciaországba kocsi-val. Ahogy megyen egy gimnázium előtt, azt mondja a kocsisnak!

— Állj meg csak, János!

Megáll a János.

— Eridj csak — azt mondja —, itt van ezer forint. Kérjél nekem egy érettségit!

Bemegy a János, azt mondja:

— A gróf úr kér egy érettségit, itt van ezer forint!

Leül az igazgató, ír mindján egy érettségit. Odaadja Jánosnak. Viszki a gróf úrnak:

— Tessék gróf úr, itt van!

— Adták könnyen, János?

— Adták — azt mondja —, gróf úr!

— Na, itt van ezer forint — azt mondja —, eridj csak, hozzál magadnak is! Ha elmenyünk Franciaországba, ne legyél te sem utolsóbb, mint én!

Mikor bemegyen:

— Tessék igazgató úr nekem is adni egy érettségit!

Mindján leülnek, oszt írnak neki is egy érettségit. Mikor kimegyen:

— Na, megvan, János?

— Igenis, megvan, gróf úr!

— Adták könnyen?

— Adták!

— Na, itt van négyezer forint, eridj hozzál a szürkére is! A négy szürkére is!

Bemegy János, azt mondja az igazgatónak:

— Igazgató úr! A négy szürkére is tessék adni!

— Hát engedje meg barátom, szamarakra adunk, de lovakra mán nem adunk!

Addig vót.

AZ EDÉNYES ÉS AZ OKOS SZAMARA

Halljátok, az edényesnek vót egy szamara. Avval járt a vásárra, hordta az edényt össze-vissza. Oszt a vásárba lepakolja az edényt. Megköti a számárt a szekérhő. Megy egy juhász arrafele, az acél a kezébe, tapló, rá akar gyújtani. Azt mondja a juhász az edényesnek:

— Mondja, szabad ennek a számárnak sügni egyet?

— Hát — azt mondja; nem érkezett az edényes hátranézni, mert árulta az edényeket —, hát sügjon, mit bánom én!

Odahajol a juhász, a nagy égett taplót fülibe löki a számárnak. Mikor beleesett az égett tapló a fülibe a számárnak, a szamár hozzáfog, ugrál, vergődik ide-oda. Elszakította a kötőféket, összetáncolta a sok edényt, nem tudtak a számárral mit csinálni. Mikor kirázta mán az égett taplót a fülübül, megcsendesedett a szamár. Azt mondja az edényes, hogy:

— Hallja, bácsi! Hát mán nem bánom ezt a sok edényt, ha már össze is törte a szamár. Csak azt mondja meg, hogy mit sügött a fülibe?

— Hát megmondom, hallja! A nagynénjének most van a lakadalma Pesten, oszt azt járta el!

— Óh édes Jézusom — azt mondja —, de okos állat! — azt mondja.

— Hogy tudja, hogy a lakodalom most van a nagynénjének!

Eddig van.

Halljátok, ezelőtt régente a templomba padok nem vótak. Az öregemberek gubát vettek fel magukra és úgy mentek a templomba. Mikor a pap felment a prédikációs székbe, akkor az emberek leterítették a gubát, ráfeküdtek.

Egy alkalommal egy juhász is elment a templomba, húsvét éccakáján. Aztán a pap prédikálta, hogy ötezer ember összegyűlt Jézus idejébe és öt kenyérrel jóltartotta az ötezer embert, még öt kosár morzsa meg is maradt. A juhász akkorára felébredt és elcsudálkozva magát (a mesélő itt egy nagyot füttyent). Azt mondja:

— Harangozó! Azt az embert azonnal letartóztatni!

A juhász mondja:

— Hát tisztelendő úr, hát miért?

— Azért, mert az isten igéjébe hogy mert belefüttyölni?

— Tisztelendő úr! Hát én nem az isten igéjébe füttyöltem bele!

— Hanem?

— Azt, hogy milyen nagy lehetett annak a kemencének a szája ahun az a nagy kenyér kijött!

Igy oszt megszabadult a juhász.

A KOMAASSZONY BORT ISZIK

Halljátok! Vót eccer egy ember, nagyon részeges vót a felesége. Hát osztán mán únta az ember, hogy minden nap részeg az asszony. Felvitte a templomba. Igen, azt mondta, hogy felfogadtatja vele, hogy ne igyon többet.

— Hát — azt mondja, hogy — hékám, én felfogadom, hogy nem iszok többet!

— Menjünk el a templomba az oltár elé, és ott az oltár előtt fogod felfogadni a pap előtt, hogy nem iszol többet!

Hát osztán muszáj vót az asszonynak elmenni a papho a templomba. Fel is fogadta.

A komája pedig messzi valami községbe lakott, elment nálla vendégségbe. Megkínálták ott, ugyi, mint vendéget evvel-avval, bort is tett fel a koma az asztalra. Két pohárt tett fel a koma az asztalra, a harmadikat nem tette fel, a komaasszonynak. Azt mondja:

— Komám, én nem iszok, ha a komaasszony nem iszik, én nem iszok egy cseppet se!

Azt mondja:

— Komám igyék, mert így meg úgy!

Azt mondja:

— Nem tudom megtenni sehogyse! Felfogadta a feleségem, hogy nem iszik.

— Hát mit csináljunk, hogy törjem fel? — mondja az asszony. — A fogadást nem töröm fel, a fogadást betartom!

— Hát — azt mondja a koma —, tudja mit? Én kitanáltam egyet!

— Na, mit?

Azt mondja:

— Ketten lefogjuk a komámasszonyt, egy meg beleönti a bort!
Azt mondja a komaasszony, hogy:
— Nem úgy, hékám! Hanem egy lefog, oszt kettő meg öntögeti be-
lémfele! (Nagy nevetés.)
Hát oszt így ivott a komaasszony bort.

A KONDÁS VACSORÁJA

Halljátok, ezelőtt a kondások sorkosztra jártak a tanyán. Egy öreg kondás vót, minden nap más-más helyen kosztolt. Hát osztán egy rest gazdasszonynál vót koszton. Délbe, hogy viszen enni, hát elkésett az ebéd-
del. Szalad kifelé. Hát a kondás, ahogy hajtott kifele, hát egy hídon kel-
lett neki átmenni. Osztán látja, hogy ott egy nagy csomó borsó el van
vetve. Mindjárt rá gondolt, azt mondja, hogy:

— Hó, ez meg jó lesz! Jövök visszafele, összeszedem. A kondás úgy
is ott lesz vacsorán, osztán összeszedem neki, megfőzöm, jó lesz vacso-
rára!

Mindenütt borsót főztek. De a kondás mán olyan öreg vót mint én,
nem vót egy csepp foga se. Hát oszt szegény úgy nyelte el a borsót
egészbe. Úgy is ment ki tülle, egészbe. Mikor áthajtotta a csürhét a hí-
don, hát ú mindig oda járt egy csomóra. Hát ott oszt az esső kimosta, meg
mi; szép tiszta vót. Mikor ment visszafele az asszony, össze is szedte a
borsót. Hazavitte, megfőzte, elibe teszi az öregnek. Jólakik az öreg.

— Na — azt mondja —, gazdasszony, sok borsót megettem mán, de
még ilyen jó ézút nem ettem. Nem tom, hun vette!

— Tudja hun? — azt mondja. — Mikor áthajtom a disznót a hídon,
hát ott vót egy nagy kosárral leöntve!

— Hej — azt mondja —, azt meg én sz... tam oda! (Nagy nevetés.)
Eddig vót.

A BIKATARTÁS

A harmincas évekbe elvállaltam a község két bikáját tartásra. Azt
mondták, hogy adjak be egy költségvetést. Be is adtam rendesen. Kiszá-
mítottam magamnak, hogy hogy tudok kijönni belőle. Ide is adtak kettőt
nekem megegyezett összegért. Azt mondták, hogy havonta fognak nekem
ezért fizetni, mindig ami ráesik. Letött egy hónap, mentem kérni a fize-
tést. Nem adtak, mert adóval tartoztom, hátralékkal. Na, vártam. A fele-
ségem mindig mondta:

— Eridj csak egy kis pénzért! A pujáknak kell venni ruhát, ezt-azt.
Hát kérjél egy kis pénzt!

Megyek, nem adnak. Harmadjára megént megyek. Azt mondja a fő-
jegyző nekem erre, mikor kértem, hogy:

— Hallja! Minden hijába, akár a falra hányja a borsót, vagy ezt a
szót!

Oszt mondom én erre:

— Főjegyző úr, rá fog ragadni a borsó a falra!

— Hát az mán nem!

— Hát az mán igen, főjegyző úr!

Egyet gondoltam, hazaszaladtam. A két kis suhanc fiamat előkaptam, mindegyiknek egy-egy villát a kezibe. A bikákat elbocsáttam és elválasztottam az egyiket a másiktól. Az egyik fiam elől ment, a másik közepén, és meg hátul. Kisértük a bikákat felfele a községházára. A láncot vittem a bika után. Mennek a bikák felfele, a községház fele bömbölve! A járókelő népek mind elstirultak az utcáról. Senki, egy lélek nem járt az úton, bevonultak mindenki a kapuból. Mikor behajtom a bikákat a községház udvarra, akkor bemegyek a községházába. Azt mondom a főjegyzőnek:

— Főjegyző úr, hát itt a bika, aztán tartsa, akinek kell! Én nem tartom tovább, hagyom is itt!

— Jaj lelkem, csak az istenre kérem, egy pár percet várják, míg a főbíró urat elhívom, felhivatom ide!

— Na, annyit még várok!

A bikák bömbölnek, ássák le magukat a földbe, a községházabeliek még az ablakra sem mernek nézni.

— Jaj istenem, mi lesz velünk?

Akkor én beviszem a láncot, lelékölöm, nagyot csörrent, még jobban megijedtek. Jön oszt felfele a főbíró úr.

— Főbíró úr kérem, ezt a bikákat azonnal intézze valahova tartásra, mert itt bömbölnek az udvaron, nem tudnak dolgozni a terembe!

Azt mondja erre a főbíró:

— Hát hova rendezzem én ezt a veszedelmes állatokat ilyen hirtelen?

Azt mondja a főjegyző, hogy:

— Hajtsa haza a bikákat, oszt jöjjön vissza, egy krajcárig kifizetem magát!

— Nem kell nekem, főjegyző úr! Amit felajánltam, azt oda adom az adóba, a többit tessék kiadni!

— Én mind egy krajcárig kiadom!

— Rendbe van!

Hazahajtom a bikákat. Ki is adta a főjegyző úr, kiadatta a fizetésemet egy krajcárig. Elmentem az adóügyi jegyzőhöz.

— Na, jegyző úr! Tessék, itt van az ötven pengő, amit felajánltam. Tessék nyugtázní!

Erre azt mondja a főjegyző:

— Sanyikám, semmit, mind-mind kiadni!

— De nekem kérem nem kell! Én amit felajánltam az adóba, én azt adok!

Oda is adtam.

*
*
*

Nagy Gábor által elmondott *tréfás dolgok* nem ismeretlenek, változatait többé-kevésbé más elbeszélők anyagában is megtalálhatjuk. Az alábbi, egyes trufákhoz írt jegyzetekben feltüntetem a gyűjtés idejét; jellem az Aarne—Thompson-féle²⁵ nemzetközi népmesekatalógus (röv. A—Th), vagy Berze Nagy²⁶ megfelelő típuszámát (röv. BN), illetve a Ko-

²⁵ Aarne—Thompson i. m.

²⁶ Berze Nagy János, Magyar népmesetípusok I—II. Pécs, 1957.

vács Agnes-féle készülő Magyar Népmesekatalógus (röv. MNK) típusjavaslatát, valamint a változatokra vonatkozó szakirodalmat. A trufák találó címeit minden esetben az adatközlő adta meg.

Egyéb rövidítések a következők: Ethn. = Ethnographia; Nyr. = Magyar Nyelvőr; V. A. = György Lajos, Világjáró anekdoták. Bp., 1938.; M. Ny. = Magyar Nyelvjárások, Debrecen.

Az egyszeri egyházfiak. 1958. márc. A—Th 1200 (a sóvetők) + A—Th 1201 (a vetés megkímélése). Változatok: Nyr. IX (1880). 281.; Nyr. XV (1886). 568—569.; Ethn. II (1891). 168.; Ethn. XXIII (1912). 106—107.; M. Ny. I (1951). 223—224. — E rátótiáda megértéséhez tudnunk kell, hogy a hallgatók között református vallásúak is voltak.

A cigány három libát vitt. 1957. dec. MNK 1561 IV (a cigány libát lop). E mesetípushoz közel áll: A—Th 1296 B. Változatok: Ethn. XL (1929). 97.; M. Ny. I (1951). 220—221.

A cigány ment át a jégen. 1957. dec. MNK 1561 VII (a cigány fogadalm). Vö. BN 1629* (cigány gyertyája). Változatok: Ethn. XL (1929). 105.; V. A. 334—338.; Kovács Agnes i. m. 160.

A fuvaros Szent Antalnál. 1957. dec. A—Th 1347*. E trufa magyar változatai ezideig nem ismeretesek, viszont közel állnak hozzá: BN 1476* (szent helyett beszélő sekrestyés) és MNK 1794 (az eleven szentszobor) jelzetű mesetípusok.

Érettségit a négy szürkének! 1957. dec.

Az edényes és az okos számára. 1957. dec.

A juhász a templomban. E három utóbbi anekdota változatait ezideig még nem ismerjük.

A komaasszony bort iszik. 1958. márc. MNK 1561 XI (etetik a cigányt). Változatok: Ethn. XL (1929). 86.

A kondás vacsorája. 1957. dec. BN 1349 XXI.; MNK 1306 I* (a kókai lencse). Változatok: Nyr. XXIII (1849). 237.; Kálmány Lajos, Koszorúk az Alföld vad virágaiból II. Arad, 1878. 178—180.; Berze Nagy János, Baranyai magyar néphagyományok II. Pécs, 1940. 594—595.

A bikatartás. Megtörtént esemény, „igaz történet”, mely a hosszú évek során kiszíneződött.

Erdész Sándor

„EVENING-MAKING” IN WINTER IN A VILLAGE OF THE NYIRSÉG

To the emergence of groups telling tales *resp.* listening to tales there was always wanted that a few tale-tellers — or a single one at least — were present and participating in them. From the newer tale-telling collectives disappear the outstanding tale-tellers and the fairy-tales with more and more. The part of these great tale-tellers will be assumed by jokers telling — instead of fairy-tales — popular stories, anecdotes, larks, and hoaxes. [The latter three ones on their common popular name in Hungary: *trufa-s* (pron.: *troofa*.)]

The village Kállósemjén is in the middle of the Nyírség (county